

Przesłanie szesnastego Międzynarodowego Biennale Architektury w Wenecji w 2018 roku na tle przesłania innych edycji

Hubert Trammer

<https://orcid.org/0000-0001-8885-4323>
huberttrammer@wp.pl

*Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego,
Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska*

Streszczenie: Szesnaste Międzynarodowe Biennale Architektury, odbyło się w Wenecji w 2018 roku pod tytułem *Freespace*. Kuratorki w odróżnieniu od kuratorów większości edycji zrezygnowały z sięgania po wielką narrację, lecz skierowały uwagę ku podstawowym (codziennym) wartościom jakie może dać architektura. Niestety refleksja kuratorek poszła w stronę przypominającą promocyjne teksty towarzyszące inwestycjom. Nasuwa się pytanie na ile możliwa jest przekonująca i głęboka refleksja o podstawowych wartościach związanych z architekturą.

Słowa kluczowe: Międzynarodowe Biennale Architektury w Wenecji, La Biennale di Venezia, Mostra Internazionale di Architettura, *Freespace*, refleksja architektoniczna, myśl architektoniczna

Wprowadzenie

Międzynarodowe Biennale Architektury w Wenecji jest w Polsce uważane za najważniejsze wydarzenie architektoniczne na świecie¹. Można się zastanawiać czy jest to słuszna opinia, czy donioślejsze nie są Kongresy Międzynarodowej Unii Architektów UIA. Jednakże z pewnością Międzynarodowe Biennale Architektury w Wenecji przyciąga rzesze architektów i osób zainteresowanych architekturą z całego świata, w tym najbardziej znanych architektów i odbija się szerokim echem w świecie. Ostatnia edycja, która odbyła się w 2018 roku po raz kolejny wiązała się z rekordem liczby odwiedzających, których było ponad 275 tysięcy i dodatkowo 14434 podczas kilkudniowego udostępnienia wystaw Biennale dla wybranych osób przed otwarciem². Forma wystawy o długim czasie trwania pozwala na przyswojenie znacznie większej ilości treści, niż w przypadku kongresów złożonych z szeregu równoległych sesji. Nie ulega też wątpliwości że prestiż Międzynarodowego Biennale Architektury w Wenecji jest bardzo duży. Stąd też dla wielu osób zaskakująca jest dość świeża geneza weneckiego Biennale Architektury. O ile Międzynarodowe Biennale Sztuki odbywa się w Wenecji od roku 1895, powiązany z nim instytucjonalnie festiwal filmowy od roku 1932 to pierwsze Międzynarodowe Biennale Architektury odbyło się w Wenecji dopiero w roku 1980³.

1 https://pl.wikipedia.org/wiki/Mi%C4%99dzynarodowe_Biennale_Architektury_w_Wenecji.

2 <https://www.labiennale.org/en/history-biennale-architettura>.

3 <https://www.labiennale.org/en/history-biennale-architettura>.

Charakter i tematyka poszczególnych edycji Międzynarodowego Biennale Architektury w Wenecji

La Biennale di Venezia (w dosłownym przekładzie Biennale Weneckie) to nazwa instytucji organizującej wydarzenia z dziedzin sztuki, architektury, kina, tańca, muzyki i teatru, oraz prowadzącej archiwizację historyczną dotyczącą tych dziedzin. Organizuje ona między innymi słynny wenecki festiwal filmowy. Międzynarodowe Biennale Sztuki i Międzynarodowe Biennale Architektury są też określane jako Międzynarodowa Wystawa Sztuki (Esposizione Internazionale d'Arte / International Art Exhibition) i Międzynarodowa Wystawa Architektury (Mostra Internazionale di Architettura / International Architecture Exhibition) w szczególności kiedy nazwy te są prezentowane wraz z nazwą i logo La Biennale di Venezia. Włoskie słowo *mostra* oznacza wystawę lub pokaz, zaś słowo *esposizione* – wystawa lub ekspozycja.

Za pierwsze Międzynarodowe Biennale Architektury uważa się wystawę, która odbyła się w 1980 roku pod tytułem *La Presenza del Passato*, czyli *Obecność przeszłości*. Jednakże do historii Biennale Architektury zaliczane są też wystawy zorganizowane w latach 1975, 1976 i 1978 roku, których kuratorem był Vittorio Gregotti. Przy tym wystawa w roku 1975 jest określana jako *Biennale di Architettura Anni Zero* – czyli *Biennale Architektury Rok Zerowy*. Te wystawy, podobnie jak druga, trzecia i czwarta edycja prezentacji liczonych jako właściwe Biennale Architektury miały bardzo konkretnie określone tematy. Tytuł pierwszego Biennale był mniej konkretny, ale zawartość już dużo bardziej – dotyczyła postmodernizmu. Głównym elementem ekspozycji było 20 modeli fasad autorstwa zaproszonych architektów, które tworzyły postmodernistyczną uliczkę⁴. Generalnie jednak można stwierdzić, że zarówno sam tytuł *Obecność przeszłości* jak i temat postmodernizmu ma szeroki wymiar uniwersalnej refleksji.

Począwszy od piątej edycji na wzór Międzynarodowego Biennale Sztuki oprócz wystaw kuratorskich na Międzynarodowe Biennale Architektury składają się też wystawy poszczególnych krajów organizowane w ich pawilonach. Ma to związek z tym, że począwszy od piątej edycji Biennale Architektury odbywa się ono w innych latach niż Biennale Sztuki.

Poszczególne kraje przygotowujące własne ekspozycje mają w tym zakresie autonomię. Przy tym duża część ekspozycji nawiązuje do nakreślonych przez kuratorów całego biennale tematów przewodnich.

Tabela 1. Terminy, tematy i kuratorzy poszczególnych edycji Międzynarodowego Biennale Architektury

kolejne Biennale Architektury	termin	kurator	kraj pochodzenia kuratora
tytuł edycji (po włosku, angielsku i tłumaczenie na polski)			
1	27 lipca – 20 października 1980	Paolo Portogesi	Włochy
La Presenza del Passato / The presence of the past/ Obecność przeszłości			
2	20 listopada 1982 – 6 stycznia 1983	Paolo Portogesi	Włochy
Architettura nei Paesi islamici/ Architecture in Islamic Countries/ Architektura w krajach islamskich			
3	20 lipca – 29 września 1985	Aldo Rossi	Włochy
Progetto Venezia/ Project Venice / Projekt Wenecja			
4	18 lipca – 28 września 1986	Aldo Rossi	Włochy
Hedrik Petrus Berlage. Disegni/ Hedrik Petrus Berlage – Drawings / Hendrik Petrus Berlage. Rysunki			
5	8 września – 6 października 1991	Francesco Dal Co	Włochy
bez tytułu⁵			

⁴ <https://www.labiennale.org/en/history-biennale-architettura>.

⁵ Piąta edycja Biennale Architektury była pierwszą w której na wzór Biennale Sztuki zaproszono poszczególne kraje do przedstawienia własnych wystaw w swoich pawilonach (<https://www.labiennale.org/en/history-biennale-architettura>). Na oficjalnej stronie internetowej Biennale nie jest podawany jego tytuł. Strona internetowa ArchDaily jako tytuł Biennale podaje *Forty Architects for the 90s* czyli temat wystawy kuratorskiej prezentującej czterdziestu włoskich architektów (<https://www.archdaily.com/267113/a-history-of-the-venice-architecture-biennale>).

6	15 września-17 listopada 1996	Hans Hollein	Austria
Sensori del futuro. L'architetto come sismografo /Sensing the Future—The Architect as Seismograph/ Przewidywanie przyszłości. Architekt jako sejsmograf.			
7	18 czerwca – 29 października 2000	Massimiliano Fuksas	Włochy
Less Aesthetics, More Ethics⁶ /Less Aesthetics, More Ethics/Mniej estetyki, więcej etyki.			
8	8 września – 3 listopada 2002	Deyan Sudjic	Wielka Brytania
NEXT⁷ (Następne, najbliższe)			
9	12 września – 7 listopada 2004	Kurt Forster	Szwajcaria
METAMORPH			
10	12 września – 7 listopada 2006	Richard Burdett	Wielka Brytania
Città. Architettura e società /Cities, architecture and society/ Miasto. Architektura i społeczeństwo			
11	14 września – 23 listopada 2008	Aaron Betsky	Stany Zjednoczone Ameryki Północnej ⁸
Out There: Architecture Beyond Building⁹ (Tam poza. Architektura poza budowaniem)			
12	22 sierpnia – 22 listopada 2010	Kazuyo Sejima	Japonia
People meet in architecture¹⁰ (Architektura łączy ludzi)			
13	29 sierpnia – 25 listopada 2012	David Chipperfield	Wielka Brytania
Common Ground¹¹ (wspólny grunt/ wspólna przestrzeń/wspólny mianownik)			
14	7 czerwca – 23 listopada 2014	Rem Koolhaas	Holandia
Fundamentals¹² (Podstawy)			
15	28 maja – 27 listopada 2016	Alejandro Aravena	Chile
Reporting from the Front¹³ (Donosząc z frontu)			
16	26 maja – 25 listopada 2018	Yvonne Farrell, Shelley McNamara	Irlandia
Freespace¹⁴ (Wolna przestrzeń)			
17	Obecnie planowane na rok 2021 ¹⁵	Hashim Sarkis	Liban ¹⁶
How will we live together?¹⁷ (Jak będziemy żyć razem?)			

6 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

7 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

8 Aaron Betsky jako dziecko wyjechał z rodzicami do Holandii i pozostał tam do czasu studiów. W latach 2001–2006 był dyrektorem Holenderskiego Instytutu Architektury (https://en.wikipedia.org/wiki/Aaron_Betsky).

9 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

10 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

11 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

12 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

13 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

14 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

15 Pierwotnie 17 Międzynarodowe Biennale Architektury miało się odbyć w terminie od 23 maja do 29 listopada 2020 roku, następnie na początku marca 2020 ze względu na pandemię koronawirusa czas trwania został skrócony do terminu 29 sierpnia – 29 listopada 2020 roku, a następnie w maju 2020 roku podano nowy termin od 22 maja do 21 listopada 2021 roku – źródło: informacje biura prasowego Biennale w Wenecji. Ze względu na nieznaną dalszą sytuację pandemiczną nie można wykluczyć dalszych przesunięć terminu.

16 Hashim Sarkis studiował i naucza w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Od 1998 roku prowadzi pracownię z biurami w amerykańskim Cambridge i w Bejrucie https://en.wikipedia.org/wiki/Hashim_Sarkis.

17 W języku włoskim używany był i jest tytuł angielski.

Począwszy od szóstej edycji za każdym razem Biennale posiada przewodni tytuł, który ma skłaniać do refleksji. Każdorazowo temat ma swoje rozwinięcie w postaci wywodu kuratorskiego. Większość tematów tworzyło tak zwane wielkie narracje. Kuratorowane przez Rema Koolhaasa z zespołem czternaste Biennale, które odbyło się w roku 2014 zostało zatytułowane *Fundamentals* co można przetłumaczyć jako *podstawy*. Poszczególne kraje zostały poproszone o interpretacje tematu *Absorbing modernity 1914–2014* (co można przetłumaczyć jako *Przyjmując nowoczesność 1914–2014*). Można tu odnaleźć relację z tematem pierwszego Biennale (*Obecność przeszłości*). Tylko tym razem tematem był nie postmodernizm, a modernizm, a głównym punktem odniesienia nie miejsce historii w teraźniejszości i przeszłości, a stuletni proces historyczny. Tematyka ta, w większości w bardzo interesujący sposób, została uczyniona przedmiotem prezentacji poszczególnych krajów, które pokazały poszczególne epizody czy aspekty czynienia nowoczesności elementem ich architektury¹⁸.

Kurator odbywającej się w 2016 roku pod tytułem *Reporting from the Front*, (co można przetłumaczyć jako *Donosząc z frontu*) piętnastej edycji Biennale Alejandro Aravena zwrócił uwagę na architekturę zaangażowaną społecznie i jednocześnie na wartość jaką ma rozwiązywanie problemów prostymi, adekwatnymi do lokalnych uwarunkowań środkami¹⁹.

Hashim Sarkis – kurator planowanego pierwotnie na rok 2020, a obecnie na rok 2021 siedemnastego Biennale Architektury pod tytułem *How will we live together?* kieruje refleksję na kwestię tego jak architektura może sprzyjać tworzeniu wspólnoty. W swoim wywodzie kuratorskim zwraca uwagę na społeczny i polityczny wymiar architektury²⁰.

Także kontestujący rozumienie architektury jako nierozzerwalnie związanej z budowaniem i określający budynki jako groby architektury, Aaron Betsky, kurator jedenastego biennale architektury zatytułowanego *Out There: Architecture Beyond Building*²¹ wpisywał się w dominujący trend wielkich narracji i wielkich refleksji.

Nawet tematом pierwszych edycji biennale dotyczącym wąsko określonych tematów nie można odmówić głębszej refleksji i szerszej narracji dotyczącej architektury.

Wyjątek stanowiły dwie edycje, których kuratorki odeszły od wielkich narracji ku podstawowemu wymiarowi architektury. Kuratorka dwunastego Biennale Kazuyo Sejima poprosiła 44 pracownice architektoniczne o zinterpretowanie tematu *People meet in architecture*²² co w dosłownym przekładzie znaczy *Ludzie spotykają się w architekturze*, ale bardziej oddającym znaczenie tłumaczeniem wydaje się *Architektura łączy ludzi*. Ten mający dość duży potencjał temat, mogący być może także stać się pretekstem do głębszej narracji lub głębszej refleksji, niestety bez szerszego kuratorskiego poprowadzenia, ale poprzez proste zaproszenie architektów stał podstawą do powstania zbioru autopromocyjnych prezentacji.

Podobny efekt, ale tym razem nie w wyniku rodzaju kuratorskiej abdykacji, ale podejścia kuratorskiego miał miejsce w przypadku szesnastego Międzynarodowego Biennale Architektury.

Szesnaste Międzynarodowego Biennale Architektury w Wenecji w 2018 roku i jego przesłanie

Kuratorki szesnastego Międzynarodowego Biennale Architektury w Wenecji Yvonne Farrell, Shelley McNamara nadały mu tytuł *Freespace*, który korzysta z wieloznaczności słowa *free* w języku angielskim, które oznacza zarówno wolna, dostępna bezpłatna jak i otwarta. Ta wieloznaczność występuje w wielu językach. Przy tym na przykład w języku polskim *wolna przestrzeń* znaczy też przestrzeń otwarta, dostępna ale już znaczenie bezpłatna przestrzeń nie występuje. Słowo wolny w tym znaczeniu ograniczone jest tylko do zwrotu *wstęp wolny*. Tytuł *Freespace* miał w sobie bardzo duży potencjał refleksji na temat dostępności i zamkniętości w architekturze, jej ekskluzywności i inkluzywności. Niestety kuratorki w swoim wywodzie nazwanym manifestem zaprezentowały rozumienie tematu jako afirmację hojności architektury, która jest w stanie dawać przestrzenne prezenty²³.

18 *Fundamentals catalogue* 2014, s. 20–186.

19 *Reporting from the Front* 2016, s. 19–88.

20 <https://www.labiennale.org/en/architecture/2021/17th-exhibition>.

21 <https://www.labiennale.org/en/history-biennale-architettura>.

22 <https://www.labiennale.org/en/history-biennale-architettura>.

23 *Freespace* 2018, s. 35.

Przesłanie to niestety w bardzo wielkim stopniu przypomina teksty jakimi architektki tłumaczą, a często usprawiedliwiają swoje projekty i realizacje. Teksty te często mają na celu odwrócenie uwagi od problemów, które z tymi realizacjami się wiążą, a najczęściej służą promocji inwestycji i stojących za nimi architektów. Oczywiście nie można odmówić kuratorom prawa do optymistycznej refleksji. Jednakże jak pokazała poprzednia edycja weneckiego Biennale optymizm nie musi oznaczać spłylenia refleksji, co niestety w przypadku szesnastej edycji Biennale miało miejsce. Na szczęście wśród zaprezentowanych przez kuratorki przykładów architektury znalazło się wiele takich, które są przykładem tego że temat może być rozumiany głębiej. Były jednak niestety wśród nich też takie, którym można zarzucić płytkie podejście i typową dla architektów autopromocyjność²⁴. Także wiele spośród ekspozycji poszczególnych krajów²⁵ podeszło do tematu w wartościowy sposób. Jednakże w większości przypadków miało to związek z sięgnięciem po tematykę odnoszącą się do tematów społecznych i politycznych, a więc odrywających się od podstawowego prostego rozumienia architektury, które przedstawiły kuratorki. Całemu Biennale nie udało się osiągnąć spójności i głębi przesłania, którą miała większość spośród wcześniejszych edycji.

Zakończenie

Słabość przesłania szesnastego Biennale Architektury, podobnie zresztą jak słabość przesłania dwunastego Biennale, którego kuratorką była Kazuyo Sejima każą zadać pytanie czy da się w przekonywujący sposób poruszać kwestii podstawowych wartości architektury. Wątpliwości w tej kwestii wzmacnia doświadczenie czternastego Biennale. Rem Koolhaas i jego zespół doprowadzili wówczas do złożenia się prezentacji poszczególnych krajów w przekonywującą i spójną narrację na temat doświadczenia modernizmu. Kuratorska wystawa *Monditalia* poświęcona przez działający pod kierunkiem Koolhaasa zespół przykładom architektury z Włoch zestawionym z wybranymi włoskimi filmami²⁶ wyszła bardzo przekonywująco. Druga przygotowana przez zespół Koolhaasa wystawa *Elements of architecture (Elementy architektury)* złożona została z części poświęconych poszczególnym elementom budynków tworzących ich architekturę – sufitowi, fasadzie, oknu, korytarzowi, dachowi, ścianie podłozie, balkonowi, palenisku-ogrzewaniu, toalecie, schodom, schodom ruchomym, windzie, rampie. Wystawa przedstawiała bardzo wiele przykładów, w tym artefaktów. Wyszła jednak bardzo nieprzekonywująco. Miała może wartość inspiracyjną ale refleksja była zaskakująco powierzchowna jak na Biennale Architektury.

Jednocześnie warto zwrócić uwagę na to że fakt, iż to że obydwie edycje Biennale kuratorowane przez kobiety wyszły słabiej niż inne, nie powinien skłaniać do myśli że to kwestia płci. Chociażby poziom refleksji zawartych w każdej wypowiedzi Anne Lacaton pozwala mieć pewność, że kuratorowane przez nią Biennale byłoby jednym z najciekawszych. Być może także wówczas gdyby poruszała ona temat dotyczący podstawowych wartości architektonicznych, który nie sięgałby po głębsze narracje.

Piśmiennictwo

- [1] *Fundamentals catalogue 2014*, Marsilio/Fondazione la Biennale di Venezia, Wenecja 2014.
- [2] *Reporting from the Front 2016. Biennale Architettura 2016*, Marsilio/Fondazione la Biennale di Venezia, Wenecja 2016.
- [3] *Freespace 2018. Biennale Architettura 2018. Short Guide*, la Biennale di Venezia, Wenecja 2018.

24 *Freespace 2018*, s. 41–149.

25 *Freespace 2018*, s. 152–185.

26 *Freespace 2018*, s. 355–444.

The Message of the 16th Venice Biennale of Architecture 2018 Freespace compared to the message of the other editions

Abstract: The 16th International Architecture Biennale took place in Venice in 2018 under the title Freespace. Unlike the curators of most editions, its curators abandoned the great narration, but focused attention on the fundamental (daily) values that the architecture could bring. Unfortunately, the reflection of the curators has gone toward a promotional text accompanying investments. The question arises as to how convincing and deep reflection is possible on the fundamental values of architecture.

Keywords: Venice Biennale of Architecture, La Biennale di Venezia, Freespace, Mostra Internazionale di Architettura, International Architecture Exhibition, architectural reflection
